

A lapunkban megjelenő írások természetesen a szerzők álláspontját tükrözik. Ebben a cikkben is található olyan mondatok, amelyekkel magunk is vitakoznánk. Örülénk, ha olvasóink az állományépítésnek mind a közleményben foglalt konkrét esetéről, mind általános vonatkozásairól kifejtették véleményüket. (A szerk.)

AZ ÉLETTUDOMÁNYI MAGFOLYÓIRATOK ELŐFIZETÉSE MAGYARORSZÁGON 1974 ÉS 1983 KÖZÖTT

MARTON JÁNOS

Előző cikkünkben az élettudományok (biológia és orvostudomány) legfontosabb folyóiratainak kiválasztására kidolgozott eljárásunkat ismertettük.¹ Jelen tanulmányban az élettudományok ott bemutatott 275 magfolyóiratának 1974, 1979 és 1983 évi magyarországi előfizetési adatait vizsgáljuk meg. Az 1974. és 1979. adatokat az OSZK leltérszámjegyzékéből vettük, az 1983-asokat pedig közvetlenül az OSZK központi folyóiratkatalógusából.

A magfolyóiratok közt idézési kapcsolataik alapján megkülönböztettük a csak biológiai (111 folyóirat) csak orvosi (60 folyóirat) és a kettős (interdiszciplináris) témájú (104 folyóirat) folyóiratokat.

A 275 magfolyóiratból 237-re már 1974-ben is előfizettek, 38 viszont csak ezt követően került be az országba, főleg, mivel azóta keletkeztek, s váltak jelentős folyóirattá. Az összes előfizetésszámnak tehát már csak az egyszerű szintentartás végett is jelentősen emelkedni kellett volna az évek során. Tovább erősíti ezt az a körülmény, hogy közben a kutatóhelyek száma is nőtt. 1974-ben mintegy 200, 1982-ben mintegy 230 élettudományi kutatóhelyet tartott nyilván a KSH Magyarországon.

Az összes előfizetésszám azonban nem követte sem a folyóiratok, sem a kutatóhelyek számának növekedését, hanem mint az *1. táblázatban* láthatjuk, állandó csökkenés

1. táblázat

Az élettudományi magfolyóiratok összes előfizetésszáma 1974–1983 között

	Előfizetésszám		
	1974	1979	1983
Orvosi	663	656	618
1974 %-ában	100	99	93
Biológiai	836	831	626
1974 %-ában	100	99	75
Interdiszciplináris	1571	1439	1124
1974 %-ában	100	92	72

folyt minden szakterületen. A csökkenésnek megkülönböztethetjük egy 1974–1979 közti lassúbb és egy 1979–1983 közti gyorsabb szakaszát. Utóbbi nyilván az 1983-as előfizetések központi revíziójára vezethető vissza elsősorban.

A csökkenés nem egyformán érintette az egyes tematikai csoportokat. A legkisebb veszteség a kimondottan orvosi folyóiratokat érte, a legsúlyosabb a kimondottan biológiaiakat, míg az interdiszciplináris folyóiratok vesztesége a kettő közé esik, sajnálatos módon elég közel a biológiához. Az ellátottság természetesen jóval nagyobb mértékben romlott, mint az előfizetésszám csökkenés, mivel vezető folyóiratokról van szó.

Hogy a képet pontosítsuk, külön vizsgáltuk azokat a folyóiratokat, amelyek 1974-ben is jártak az országba. E folyóiratoknál az 1983-as előfizetésszámot a legnagyobb korábbival vetettük össze, amely így lehetett 1974-es is, 1979-es is. Az 1983 előtti maximális előfizetésszámot 1983-ra a folyóiratok 82%-ánál kisebb előfizetésszám váltotta fel. A 2. táblázatban az előfizetésszám változást a befolyási tömeg függésében adjuk meg. A befolyási tömeg a folyóirat tudományos súlyát fejezi ki, az átlagos cikkszám és az impakt faktor szorzatával képeztük.¹ A 2. táblázatból egyértelműen kiderül, hogy a csökkenés mértéke arányos a befolyási tömeggel, azaz elsősorban a legjelentősebb folyóiratok estek áldozatul. Ez a körülmény tovább súlyosbítja az ellátottság romlását.

2. táblázat

Az 1974-ben is előfizetett élettudományi magfolyóiratok 1983 előtti legjobb és 1983-as előfizetésszámainak összehasonlítása

	Befolyási tömeg			
	0–500	501–1000	1001–	Összesen
1983 előtti legjobb előfizetésszámok összege:	1078	800	1302	3250
1983-as előfizetésszámok összege:	793	546	901	2240
Csökkenés százaléka:	26	32	34	31

Tanulságos az átlagos előfizetésszámok változása is (3. táblázat). Itt a tematikai kapcsolódást is figyelembe vettük. A táblázatból látható, hogy a folyóiratok jelentőségét az átlagos előfizetésszámok is tükrözték, a legnagyobb befolyási tömegű folyóiratokra általában kétszer annyi előfizetés jutott, mint a gyengébbekre. Különösen sajnálatos tehát, hogy éppen ezek vesztesége 39%-os a biológiában és 34%-os az interdiszciplináris folyóiratok esetében. Érdekes, hogy a kimondottan orvosi folyóiratok vesztesége másképp alakult, itt a legnagyobb folyóiratok vesztesége valamivel alatta maradt a kisebbeknek, s maguk a csökkenési értékek is jóval kisebbek, mint a másik két szakterületen, a biológiához képest csak egyharmadnyi.

3. táblázat

Az 1974-ben is előfizetett élettudományi magfolyóiratok 1983 előtti legjobb és 1983-as átlagos előfizetésszámainak összehasonlítása

		Befolyási tömeg			
		0–500	501–1000	1001–	Összesen
Orvosi	1983 előtti legjobb	11,4	15,8	24,3	14,1
	1983-as	9,4	12,8	20,8	11,6
	Csökkenés százaléka	18	19	14	18
Biológiai	1983 előtti legjobb	7,4	11,0	14,3	9,8
	1983-as	5,1	6,5	8,7	6,3
	Csökkenés százaléka	30	41	39	36
Interdisz- ciplináris	1983 előtti legjobb	11,8	11,9	25,8	17,1
	1983-as	8,2	8,0	16,5	11,3
	Csökkenés százaléka	31	33	36	34
Együtt	1983 előtti legjobb	9,8	12,3	22,1	13,7
	1983-as	7,2	8,4	14,5	9,5
	Csökkenés százaléka	26	32	34	31

Az elveszett folyóiratok további jellemzésére készítettük a 4. táblázatot, amelyben az elveszett és megmaradt előfizetéseken belül a nagy és kis folyóiratok arányát is megadtuk. Az orvostudományban hajszállal javult ugyan a belső összetétel, annál inkább romlott viszont a másik két területen. Az elveszett előfizetések közt a nagy és kis folyóiratok aránya a biológiában kétszeresen, az interdiszciplináris folyóiratok közt pedig négyszeresen (!) múlja felül az orvostudományi arányokat. Ha az 1983 előtti és utáni hányadosok hányadosait képezzük, kiderül, hogy a különbség a biológiában a legnagyobb, tehát itt volt a legnagyobb a minőségi romlás is.

A bemutatott adatok egyértelműen alátámasztják az alábbi következtetést: a magyar tudományban az alapkutatások helyzete jóval erősebben romlott, mint az alkalmazottaké, (legalábbis az élettudományok és az orvostudomány vonatkozásában). Ez a veszteség annál is inkább fájdalmas, mert mint kimutattuk, a magyar élettudományi kutatásokban az alapkutatások voltak az eredményesebbek, még az orvosi munkahelyeken is.² Nem kell mélyenszántó tudományfilozófiai fejtegetésekbe merülni ahhoz, hogy rámutassunk, építeni a tudományban is csak alapokra lehet. A helyzet tarthatatlanságát felismerve az Akadémia 1985-ös közgyűlése is célul tűzte ki az információellátás javítását.

Nem hagyhatjuk említés nélkül azt sem, hogy a tapasztalt nagymértékű romlás kiinduló helyzete korántsem egy aranykor volt. A magyar kutatóhelyek szakirodalmi ellátottsága mindig elég messze esett az ideálistól.

4. táblázat

A kisebb és nagyobb befolyási tömegű folyóiratok aránya az 1983 előtti, az 1983-as és az elveszett élettudományi magfolyóirat előfizetésekben

		Befolyási tömeg			
		A 0–500	B 501–	B/A	
Orvosi	1983 előtt	354	351	0,99	
	1983	290	291	1,00	
	Különbség	-64	-60	0,94	
Előfizetésszám	Biológiai	1983 előtt	347	535	1,54
		1983	241	322	1,34
		Különbség	-106	-213	2,00
	Interdisz- ciplináris	1983 előtt	377	1286	3,41
		1983	262	834	3,18
		Különbség	-115	-452	3,93

A tapasztalt visszaesés egyik oka nyilván a kényszer volt, de volt egy másik is, a helytelen szemlélet. A takarékoskodást sok kutatóhelyen a könyvtáron kezdik, s ezzel a legnehezebb idők átvészelésének zálogáról mondanak le, amikor feladják a szakirodalommal való lépéstartást.

A legszomorúbb, hogy könyvtáros berkekben is lehet olyan nézetekkel találkozni – s nem is túl ritkán, amelyek e változásokat, illetve az ilyen jellegű „átrendezést” helyeslik, sőt meg is ideologizálják a dolgot, mondván, hogy a hálózaton, kooperációs körön, vagy akár az országon belüli többes előfizetés pazarlás, amit akár adminisztratív is (lásd: 1983-as folyóiratelőfizetések központi revíziója) vissza kell szorítani, s a választékot kell úgymond bővíteni. E kártékony nézet hirdetői nem tekintik a folyóiratok minőségét, s ha következetesen járnak el, a kutatói közösségeket éppen a legalapvetőbb folyóirataiktól foszthatják meg.

E szerencsétlen helyzetet egy további súlyos fogyatékoság teszi még keserveesebbé, nevezetesen az a tarthatatlan állapot, hogy Magyarországon éppen az élettudományoknak nincs országos könyvtára.

Az egészségügyi-orvostudományi könyvtári hálózat és koordinációs kör a 275 élettudományi magfolyóiratból 253-ra fizet elő. Ám az Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtárba, amely elvileg gazdája lehetne a területnek, mindössze 24 ilyen folyóirat jár. Komolyabb állományokat csak az orvosegyetemeken találunk. Itt viszont más baj van. Az, hogy az állomány szét van hordva. Az általános helyzetet a SOTE példájával illusztráljuk: 196 magfolyóiratuk közül mindössze 62 jár a központi könyvtárba, a többi a klinikák, intézetek kicsi és gyenge könyvtáraiban van inkább elrejtve, mint elhelyezve. A biológia legjobb könyvtárai közt is ott találánk az orvos-

egyetemeket, ha a szétszórtságot nem számítanánk. Ha számítjuk, akkor viszont mindössze egyetlen jelentős biológiai könyvtár van az országban, az MTA Szegedi Biológiai Központ Könyvtára. A magyar orvosi hálózatba máshova is járó, tehát orvosi szempontból közvetlen fontosságú élettudományi magfolyóiratok közül 66-ot találunk meg itt.

Az egészségügyi-orvosi könyvtári hálózatnak 1985-ös folyóiratjegyzékük szerint 273 tagkönyvtára van, de ebben csak a SOTE intézeteit sorolják fel, a másik három orvosegyetemét nem. Így az ország orvosi könyvtárainak száma jó 350-re tehető. A kutatást folytató orvosok természetesen még ennél is sokkal több munkahelyet képviselnek.

Emiatt az elképesztő szétszórtság miatt égető szükség van egy olyan élettudományi folyóiratgyűjteményre, amelyben minimálisan az említett magfolyóiratok, vagy méginkább ezeknek 2–3-szorosra bővített köre megvan, s amely kimondottan könyvtárközi kölcsönzésre rendezkedne be. E könyvtár másik nagy missziója az újonnan megjelenő folyóiratok ugyancsak teljesen gazdátlan ügyének felkarolása lenne. Leírva ennyi az egész, de a koncepció kivitelezése úgy az orvosi, mint a biológiai kutatás magyarországi információs helyzetét jelenleg egyszerűen elképzelhetetlen módon megjavítaná. Véleményünk szerint ugyan a tudományos információ és a takarékoság egymással antagonisztikus ellentétben álló fogalmak, a vázolt megoldás azonban milliós (dollár) összegek megnyeréséhez is vezetne. Ne feledjük, hogy a világ legdrágább folyóiratai szinte mind megtalálhatók listánkban.¹ E könyvtárra támaszkodva ugyanis a kutatóhelyek nemritkán meglehetősen koncepciótlanul összehordott állományait komoly és alapos belső revíziónak lehetne alávetni, s a kényszerű autarchia miatt, vagy néha csupán megszokásból járatott folyóiratokat nyugodt szívvel le lehetne mondani, összekötve így a kellemest a haszonnal.

Ugye, szép lenne?

JEGYZETEK

1. MARTON János: Az élettudományok (biológia és orvostudomány) legfontosabb folyóiratai. = Könyvtári Figyelő. 31. 1985. 6. sz. 583–602. p.
2. MARTON János: Magyar publikációk külföldi folyóiratokban. Bibliometriai vizsgálatok az élettudományok területén. = Magyar Tudomány. 23. 1978. 922-926. p.